

---

## ***a zentai múzeum régészeti anyagának jellemzése***

**SZEKERES LÁSZLÓ**

---

Az elmúlt néhány év folyamán egyre gyakrabban tapasztaltam, hogy azon a területen, amelyen régész hivatásomból kifolyólag hivatalból vagy egyéni ambícióktól úzve megfordulok (Észak—Északkelet-Bácska), itt is, ott is mind erőteljesebben jelentkezik a környezetismeret igénye.

Nagyon örvendetes jelenség. Számomra különösképpen az, mivel az érdeklődés elsősorban a régészet eredményei iránt élénk. Sőt ez az érdeklődés nemcsak passzív formában figyelhető meg, hanem olyan puhatolózó javaslatokban is megnyilvánul, amelyek egy esetleges régészeti ásatás pénzelését célozzák. Igaz, hogy a legendás hírű hún vezér, Attila, a legnépszerűbb, de ez kisebb baj ahhoz viszonyítva, hogy helyenként az „érdeklődésben” odáig mennek — ez nem hallgatható el —, hogy öntevékeny és avatatlan magáncsoportok, hívatlan iskolai különítmények indulnak „nagy régészeti felfedezések” illúziója után.

Akárhogyan ítéljük is meg őket, ezek alapján olyan érzésem van, hogy a régészeti anyagról, az elődeink kulturális hagyatékának tudományos becséről alkotott pozitív vélemény mintha a múzeumi kabinetekből a szélesebb néprétegek felé megtalálta volna az utat és jelentős mértékben diffundálódott volna. Jellemző, hogy mindegyre szaporodnak az egyéni leletbejelentések és ajándékok is.

Témánkhoz szorosan tartozik, és ezt is le kell szögeznünk, hogy ennek az örvendetes fejlődésnek letéteményesei, az aktív múzeumok régészeti osztályai nem rendelkeznek megfelelő kapacitásokkal, amelyekkel a növekvő igényeket kielégíthetnék. Sem megfelelő számú szakemberük nincs, sem megfelelő anyagi támogatásban nem részesülnek. Nincs ebben a kijelentésben egy szemernyi sem a szakmai elvakultságból, részrehajlásból. Tények ezek. Példát talán nem is lehetne jobbat felhozni, mint azt, hogy annak a múzeumnak a régészeti osztálya élén, amelyiknek a gyűjteményéről, dokumentációs állagáról az alábbiakban szó lesz, egy évtizede nincs állandó szakember.

Tegyük azonban ehhez mindjárt hozzá, hogy a javulásra megvannak a legjobb kilátások.

E néhány bevezető mondattal szinte előrevetítettük a mondanivalónkból eredő tanulságok objektív feltételeit.

\*

Régészettel foglalkozni nagyon sok esetben egyet jelent azzal, hogy a kutatónak behatóan kell foglalkoznia földrajzzal is. Ha tehát a zentai régészeti anyagot vizsgáljuk, ami a Tisza melléke egy részének történetét reprezentálja, elég sok szót kellene ejteni a Tisza bácskai oldala, Horgostól Moholig terjedő szakaszának arculatáról, illetőleg magának a Tiszának sajátos, az emberi élettevékenységeket befolyásoló tulajdonságairól, törvényszerűségeiről. Ezt azonban nem tehetjük, mert ez az adottnál sokkal több helyet foglalna el, más részről nem tesszük, mivel már mások a közelmúltban foglalkoztak az említett problémával.

Részünkről csak annyit szögezzünk le, hogy a régészeti anyag prizmáján keresztül szemlélve, érdekes módon a Dunával ellentétben (!), a Tisza legfőbb jellemzője az, hogy ennek a folyónak összetartó, kohéziós ereje mindig nagyobb volt a Dunáénál. Ez utóbbi nemegyszer és nem is rövid ideig inkább elválasztó határvonalat képezett hatalmas terület-egységek között. Ez több okra vezethető vissza. Egyebek között arra, hogy a Duna—Tisza között nagyobbbrészt kitöltő homokpuszták állandóan jól járó tampont képeztek és arra, hogy az egészen Mongóliáig terjedő kelet-európai nagy füves sztyepp, a Kárpátok láncá ellenére is, tulajdonképpen egészen a Tisza vidékéig terjed.

Nem véletlen, tehát, ha ezt a termékeny vidéket a történelem folyamán gyakran érték igen erős távoli, Európán kívüli, keleti hatások (kimmererek, szkíták, szarmaták). Ezek a hatások sorsdöntő erővel leginkább a népvándorlás korában domborodtak ki (hunok, avarok, magyarok). Ezeknek a hatásoknak anyagi maradványai a zenta környéki leletekben kisebb-nagyobb intenzitással mind kimutathatók.

\*

Mennyiségre nézve a zentai régészeti gyűjtemény nem tartozik a terjedelmesebb vajdasági gyűjtemények közé. A raktározott tárgyak száma, a numizmatika-anyag nélkül, alig éri el a másfél ezret. Nem impozáns szám, de a meglevő anyag dokumentációs értéke a számához mérten fordított arányban viszonylik. Néhány kivételes értékű leletegyüttes is nyilvántartásban van. Ha a tárgyak számát most a regisztrált régészeti lelőhelyek számával vetjük össze (összesen száz lelőhelyünk van), akkor érdekes viszonyt állapíthatunk meg. Ezek szerint egy lelőhelyre alig 15 tárgy jut. Nagyon kevés. Hogy miért van ez így, arra két irányban kereshetjük a magyarázatot. Egyrészt az eddigiek során kevés volt a tervásatás, és a lelőhelyek zöme csak felszíni leletekből ismeretes. Másrészt a Zenta környéki lelőhelyek egy jelentős része régebbi, 60—80 év előtti kutatások alapján ismeretes. Az ezekből a kutatásokból származó dokumentációs anyag a viharosabb időszakokban részben vagy teljes egészében elkallódott, elpusztult. Van egy olyan lelőhelyünk is,

amelyiknek a leletei egytől egyig külföldön vannak (Adorján I. avar temető).

És ha már a régebbi kutatásoknál tartunk, térjünk ki, ha röviden is a zentai régészeti anyag eredetére, vagyis a kutatástörténetre.

A Zenta környéki gyűjtés és a kutatások irigylésre méltó múltra tekintenek vissza.

Legelőször egy idegent, gróf Luigi Marsigli ezredes nevét kell említeni, aki még a XVII. század végén, az osztrák—török viszályok idejében járt ezen a tájon több ízben is, és aki a hadi szolgálat mellett mindig módot lelt a régészeti megfigyelésekre is. Legjelentősebb művéből (Danuvius Pannonico-Mysicus) értesülünk, például, hogy valahol Kanizsa környékén egy régi földvár létezett, amelynek pontos helyét, sajnos, a mai napig sem volt módunkban megállapítani. Azt gyanítjuk, hogy az a Körös torkolatának közvetlen közelében volt.

Hogy az 1799-ben napvilágra került páratlan értékű nagyszentmiklósi kincslelet, amelyet sokáig mint Attila kincsét tartották nyilván, határozott nyomokat hagyott a korabeli polgárság és a nép képzeletében, arra abból következtethetünk, hogy Dudás Gyula adatai szerint a Zentától délre fekvő bátkai halmot a múlt században megásatták. Az *Archeológiai Értesítő* 1885. évfolyamának 364. oldalán a következőket olvassuk „... a harmincas években nemcsak a vármegye, de a királyi helytartó tanács figyelmét is felkeltette a hír, hogy a halomban több kincs között egy ezüst koporsó találtatott volna. A hivatalos investigatio akkor egy ide kiküldött főispáni biztos által nyomban meg is indított, de csakhamar kiderült a nagy port felvert hír pontatlansága.”

Biztos forrásokból tudjuk, hogy a zentai városházán már 1848 előtt egy régészeti gyűjtemény létezett. Más apró hírekből, utalásokból pedig arról értesülünk, hogy később a gimnázium keretén belül is létesítettek régiséggyűjteményt (ez akkoriban szokás volt).

A millenniumra való készülődés éveitől kezdve, amikor mindenfelé intenzív kutatások folytak, kapjuk Zenta környékéről a legtöbb régészeti hírt. Köszönve elsősorban ezt Dudás Gyulának, aki azzal is úttörő feladatra vállalkozott, hogy megírta az első, a Bácska régészeti emlékeit összefoglaló művet (Bácska régészeti emlékei. Zenta 1885). Dudáson kívül még néhány más lelkes kutató neve érdemel említést: Todor Branovácski, Erdújhelyi Menyhért és Dudás Andor neve is.

Az I. világháborút követő években és a II. világháború idején is történetek kísérletek állandó múzeum létesítésére Zentán. Komoly lépéseket azonban csak a felszabadulás után tettek ilyen irányban, és így adódott, hogy már 1946-ban kezdetét vehette a komoly kutató- és gyűjtőmunka — miután megalakult a ma is virágzó Zentai Múzeum. Említettük már, hogy a régebben összegyűjtött régészeti anyagnak csak nagyon kis hányada maradt meg. Az, ami ma komoly értéket képvisel, mind az eltelt harminc év alatt került biztos fedél alá.

Amennyire az anyagi helyzet és más szubjektív körülmények megengedték, eredményes munka folyt.

Lássuk, tehát, mit is emelhetnénk ki a fentebb általánosan jellemzett masszából. És, azt ajánlom, haladjunk kronológiai sorrendben az őskortól, paleolitikumtól a középkor felé. Mielőtt azonban ezt megtennénk, közölni kell, hogy egy 1948-as megállapodás értelmében a Zentai Múzeum gyűjtőterülete három mai község területére terjed ki: Kanizsa, Zenta

és Ada. Ezekről a területekről származik a Zentai Múzeumban őrzött régészeti anyag is.

Az az őskőkori szerény lelet, amely egynéhány atipikus, kvarcitból készített szerszámból (?) áll, és amelyet a tetőhegyesi új iskola építése alkalmával 1968-ban találtak 4,30 m mélyben, nem is érdemelne meg, hogy foglalkozzunk vele, ha nem az egyetlen ismert paleolitikus lelet lenne a Zentai Múzeum gyűjtőterületén. Így azonban szólnunk kellett róla. Azok a gyakorta előforduló mammutcsontleletek ugyanis, amelyeket a kanizsai téglagyár környékén fogtak ki fenékhálójukkal a halászok a Tisza medréből, vagy akadnak bele ma is a téglagyár agyagbányájában a bagger körmeibe, nem bizonyíthatóan emberi települést indikálnak, habár az sincs kizárva. Hegyesen az említett kődarabok egy tűzhely maradványai mellett pihentek mintegy 15 000 évet, Kanizsán viszont tűzhelyek nyomait még nem állapítottuk meg.

A zentai gyűjteményben van néhány darab cseréptöredék, amelyek az újabb kőkorszak, a neolitikum régebbi szakaszából származnak. Ezek a körülbelül 7000 éves tárgyak állítólag Adáról kerültek be. Ebből a korszakból az adain kívül még csak Horgos közelében ismerünk felszíni leletek alapján két telephelyet. Meglepő a korai neolitikum ilyen ritka előfordulása a Tisza mellékén. Lehet azonban, hogy a jövő még sok meglepetést tartogat.

A neolitikum késői szakasza (idősz. előtt cca 3000 év) is nagyon mérsékeltén van képviselve. Az, ami van, az Adáról származik. Néhány darab pedig feltehetően a csókai Kremenýákról, még azoknak a kisebb ásatásoknak a hírmondójaként, amelyeket Móra Ferenc átfogó kutatásait megelőzően végeztek zentai amatőrök a Tisza tulsó partján.

A neolitikumot közvetlenül követő újabb fejlődési korszakból, a rézkorból, három elég fontos lelőhelyről vannak beletározva régészeti tárgyak. Az egyik lelőhely a horgosi Kamarás, ahol földmunkák során, adatok nélkül összeszedtek egy sor kora rézkori sírból előkerülő agyagedényt (Tiszapolgár kultúra). Lapos tálak, felfelé szűkülő cilindrikus bögrék apró rudimentáris fülekkel és szép, magas csőtálpakon álló lapos tálak.

Bátkán 1942-ben tártak fel a szegedi Régészeti Intézet munkatársai egy rézkori temetőt, amely a rézkorszak második szakaszába keltezhető. Ez a temető abból a szempontból tekinthető érdekesnek, hogy — amennyire ma követhető — a Bodrogkeresztúri kultúra déli határát képezi. Adáról ugyanis, nagyszámú agyagedény került a múzeumba, amely az úgynevezett Bádén-Péceli kultúra jellegzetességeit viseli magán. A Péceli kultúra pedig az előbbi kultúrával többé-kevésbé párhuzamosan virágzott, elsősorban a Duna mellékén.

Meglepően kevés számú kora bronzkori tárgyat találunk a zentai gyűjteményben. Azért furcsa, mert Bánátban több hatalmas temetőt tártak fel a múltban, amelyekben a több száz sír sem volt ritkaság. Az a pár darab tárgy, amelyik mintegy mutatóban van gyűjteményünkben, Horgos környékéről származik.

A bronzkorszak középső szakasza (az időszámításunk előtti XV—XIV. század) ezzel szemben annál gazdagabban van képviselve. A halomsíros kultúra leletei szép számban vannak Zentán megőrizve, több értékes lelőhely van nyilvántartva. Velebitről egy kincseket érő, rendszeresen

feltárt halomsíros temető teljes régészeti és embertani anyaga van begyűjtve.

Ezt a közép-európai jelentőséggel bíró lelőhelyet 1954-ben, a Kani-za—Oromi út egyengetése közben, Velebit tőszomszédságában fedezték fel. Rendszeres ásatásokra azonban csak 16 év elmúltával, 1970 nyarán került sor egy külföldi tudományos alap hathatós támogatásával. A 108 kiásott sír közül 77 volt bronzkori; a maradék 31 a szarmata korból származott. A bronzkori sírok között a hamvasztásos és a csontvázás sírok váltakozva kerültek elő. Figyelemreméltó, hogy a csontvázás sírok rendszerint „gazdagabbak” voltak a hamvasztásosaknál. A hetes számú sírban például a következő tárgyak voltak a mellékletek: egy henger alakú magas fazék, egy hengeres nyakú urna, kis füles csésze és egy teljesen ép bronz tör. A halott mindkét lábának 3—3 ujjára bronzhuzalból csavart cső alakú gyűrű volt húzva. A két nagyujjon azonban díszesebb, szintén huzalból csavart, csak spirálisan futó végekkel ellátott 1—1 gyűrű volt. A kéz ujjain is gyűrűk voltak. Azok azonban nem sodronyból készültek, hanem vékony, keskeny bronzszalagból hajlították őket össze. 3—3 ujj volt felgyűrűzve. A jobb karon négy nyitott végű, díszes felületű bronz karperec volt és végül, a nyak táján hat darab szabályosan elrendezett, bronzból öntött szív alakú csüngő, közbeiktatott finom sodronyokkal. Ezek az ékszerek vagy a ruhát díszítették, vagy valamilyen nyakdísz szerepét töltötték be veszendő anyagra felerősítve (szövet, bőr?).

Egy-egy ilyen sír feltárása valóságos ünnepnek számít. És hasonló volt több is. Nem volt mind ugyanolyan gazdag, de minden érintetlen sírnak nagyon nagy a dokumentációs értéke. Mert voltak feldúlt sírok is, csak szerencsére nem sok.

Az 51-es sírban volt egy érdekes lelet. Egy kis magas nyakú, szalagfüles csuprocška mellett egy sodrony-gyűrű, három sodronydísz, egy szív alakú csüngő és egy gyönyörűen megőrzött hosszú, bronzból öntött varrótű volt szabályos fokkal.

Ha a velebiti temetőhöz soroljuk még a többi ezen a tájon ismert halomsíros lelőhelyet is, nyilvánvalóvá válik, hogy mintegy 3400—3500 évvel ezelőtt a Tisza mellékén számottevő népesség élt. Ebből a korból a következő helyekről ismertek ma leletek: Horgos—Kőlapos, Martonosi szállások, Orom-vastoroki völgy és Tetőhegyes. A legszámosabb lelet-együttes a legutóbbiról van. Sajnos, a kivételes szépségű tálak és nagy, bütykökkel díszített sötétszürke agyagurnák nem rendszeres feltárásokból származnak.

Ezekkel a leletekkel kapcsolatban egy nagy és érdekesítő probléma vár megoldásra. A halomsíros kultúra hordozóinak jelenlétét felénk eddig csak temetők, sírok útján vehettük számba. Településeik nyomait még nem konstatáltuk, így hát ezeknek a felkutatása látszik elég sür-gős feladatnak.

Itt kell megemlíteni, mert ebből a tárgyalta korból származik, azt a kivételes szépségű rövid bronzkardot, amelyet néhány évvel ezelőtt Tor-nyos közelében, pontosabban a Csikér partján találtak szántás közben. Eszerint a Csikér völgyének délkelet-északnyugati irányú összekötő szerepe akkor már kialakult, csak még a támpontok, a települések hiányoznak erről az oldalról is.

A késő bronzkori és az I. században feltűnő jazig szarmaták között el-

telt közel egy ezredévet kitevő történelmi fejlődésnek anyaggal dokumentálható folyása a Zentai Múzeum gyűjtőterületén nagyon nehezen körvonalazható. Kora vaskori leletünk egy van, egy az 50-es évek elején Felsőhegy közelében talált nyéllyukas bronzbalta. Szinte megismétlődni látszik az a már korábban, a kora bronzkorral kapcsolatban megfigyelt helyzet, amikor a bánáti oldal bővelkedik leletekben, a mi oldalunkon pedig alig fordul elő egy-két tárgy.

A vaskorszaki lelőhelyek a Tisza-balparton sem nagyon számosak, de mindenesetre több van belőlük, mint errefelé. Kimmereket, szkitákat ma még nem tudunk kimutatni, és a kelta leletek száma is elenyésző: egy ép agyagedény és néhány töredék, egy tipikus vaskés és más semmi. Ezek a hiányosságok kellően átgondolt magyarázatokra várnak, a magyarázatok támpontjait viszont csak kellő kutatások adhatnák meg. Hagyjuk ezt azonban a jövőre.

A szarmata jazigok feltűnésével, akik az I. század első felében déloroszországi telephelyeiket elhagyva költöztek át a Tisza mellékeire, annak egész hosszát magukévá téve, egészen más helyzet állt elő. A szarmata korból származó leletek, telephelyekről árukladó felszíni töredékek és sírleletek egyaránt, olyan nagy számban lepik el az ormpartokat, a Csikér völgyének lankáit, de a többi vízjárástól mentes emelkedőket is, hogy egyenesen gondolkodóba ejtik a kutatót. A szarmata korszak tüzetes megvilágítása is a közeljövő sürgős feladatai közé tartozik.

A gyűjteményben előforduló szarmata leletek közel harminc helyről származnak. Nehéz lenne mindegyiket bemutatni, ezért elégedjünk meg néhány jelentősebb lelőhely felsorolásával. Horgos—Kamarás, jelentős település helye; Velebit—Ciganović, egy nagyobb temetőnek egy része feltárva; Tetőhegyes, nagyobb temető; Felsőhegy, temető; Ada, téglagyárak — temetők és nagyon jelentős telephelyek (nagyobbára már feldúlt) maradványai. A Bakos Kálmán téglagyár agyagbányájában 1964-ben egy négyzet alakú, egyszer egy méteres, vastag deszkákkal bélelt kutat találtak hét méterrel a mai felszín alatt. A kút alján kilenc darab szebbnél szebb agyagedény feküdt; Mohol—téglagyár, jelentős település nyomai . . . stb.

A hunok megjelenésével elkezdődött a népvándorlás. A hunkori régészeti anyagról meg kell jegyezni, hogy az elégtelen hiteles feltárás következtében még nagyon sok a kettős kérdőjeles probléma. És hogy nem egy „késő szarmatának” jelölt temetőben hun sírok rejtőzködtek, rejtőzködnek.

Régészeti anyagunk alapján nem tudunk egy határozottan hunnak mondható lelőhelyet vagy leletegyüttest megjelölni. Meg kell említeni, hogy sokan vannak, akik még ma is a Tisza állandóan változó medréből remélik, hogy egyszer majd csak előkerül Attila nem létező hármas érc-koporsója. Mindazok azonban hiú ábránd áldozatai. Találtak már nagyon gazdag, hun fejedelmi sírleleteket, de egyet sem folyómederből kapartak ki. A leghíresebbet az országhatártól nem messze eső Szeged—Nagyszéksóson fedezték fel. A talált nagyszámú aranytárgyon észlelhető intenzív égési nyomok azt jelzik, hogy az illető nagyurat előbb elhamvasztották, mielőtt sírjára ráhordták azt a halmot, amelyiknek a széthordása alkalmával napfényre kerültek a nagyszerű leletek. Olyan halomban találták, amelyhez hasonlót a Tisza mellékén itt nálunk is sok helyen láthat az ember szerteszét.

A hunok örökébe lépő gepidák maradványait három helyen is sikerült kinyomozni kisebb temetők formájában: Horgos—Kamarás; Adorján—Körös menti halom; Ada—Bakos téglagyár.

A VI. század második felében az Alföldet előzőlő avarok hagyatéka számra és jelentőségre nézve is súlyosabb a gepidákétól. Több ismert lelőhely anyaga azonban nincs a Zentai Múzeumban (vagy már egyáltalán nincs meg); Horgos—Kamarás; Horgos—Ördöglyuk; Adorján—Körös menti halom; Ada—Bakos téglagyár. Más lelőhelyek viszont szép, értékes anyaggal vannak képviselve: Mohol; Zenta, Adorján — Tito marsall utca. Csupa sírletekről van szó.

Egyébként ebben az avar anyagban, annak kései VIII—IX. századi részében kell keresnünk az óslávok régészeti hagyatékát, de megtalálhatjuk benne a csak 1—2 évszázaddal később feltűnő honfoglaló magyarok anyagi kultúrájának jellegzetes darabjait is, (Ada—Bakos téglagyári gazdag sír, amelynek anyaga az újvidéki Vajdasági Múzeumban van). Sajnos ezek a temetők — egy kivételével —, egytől egyig különböző földmunkák során váltak ismertté, és így magukban hordozzák ennek a „feltárási” módnak fogyatékoságait.

Honfoglaláskori lelet a zentai gyűjteményben eddig még nem sok akad. Tetőhegyesről, Felsőhegyről és Kispiacról vannak biztos sírleteink. A terepjárások és a régebbi irodalom alapján azonban a lajstromhoz még három lelőhelyet csatolhatunk (Kishomok, Horgos—Kamarás, Zenta—Mákos).

És íme, lépésről lépésre haladva elérkeztünk végállomásunkig — a középkorig. Ahhoz a korszakhoz, amelyiknek a talajából mai településeink nagyobb része is kisarjadzott.

Annak ellenére, hogy véleményünk szerint sajnálatos módon éppen ez a korszak van igen gyengén kikutatva, nagyon sok fontos mondanivalót lehetne megfogalmazni, amelyek az eddigi elégtelen feltárások ellenére is számottevő régészeti anyagból következnenek. Legelsősorban azokról a középkori templomokról lehetne kimerítően beszélni, amelyek egész Észak-Bácskában, de egyebütt is majdnem mindenfelé jelen vannak (és amelyek most már szívszorító gyorsasággal változnak át felismerhetetlen emberi csontokkal vegyített téglá- és habarcsőtörmelék-halmokká). Azután, részletesen beszélhetnénk arról a közlekedési rendszeréről, amely a megállapított romok alapján az elmúlt évek folyamán előtűnik kialakult. Ez a két probléma azonban sokkal nagyobb lélegzetű munkát követel, és így tárgyalásukat más alkalomra kell halasztani.

Itt most az eddig ismert 11 közül a kishorgosi, a tetőhegyesi és a papalmi templomokról, valamint a tiszai híd zentai hídfőjénél talált szenzációs alakos kályhacsempékről fogunk pár szót szólni.

Legelőször a kishorgosi templom következzen. 1963 tavaszán egy rövid mentőásatás, igaz, kevés régészeti anyagot, de fényes eredményeket produkált. A feltárt romok, mint kitűnt, egy a XIII. század elején épült és a tatárjárás alkalmával hamar romba döntött falusi templomocska pontos alaprajzait őrizték meg, amelyekből a templom alakján, méretein és egyéb adatain túl az építés módjának pontos menete is meg volt határozható. Nagy kár, hogy a kiásott alapokat pénz híján nem lehetett idejében konzerválni és így az egész tönkrement.

Tetőhegyestől északra az Oromparton két halom látható. Az egyik alatt a mély bevágásban egy nagyon régi földút fut lefelé a szétterülő

rétre. Az út melletti halommal szemben, az út északi oldalán, egy földhát emelkedik, amelynek a felszíne tele van szórva kisebb-nagyobb tégladarabokkal, habarccsal és nagyobbacska kváderkövekkel. A kövek az itt már régóta folyó mezőgazdasági munkák következtében elvesztették eredeti alakjukat, nagyon le vannak koptatva. A romok között szanaszét nagyon sok kiszántott emberi csontmaradvány is fekszik. Valaha itt templom állt. Mégpedig az okiratokban olyan gyakran felbukkanó Felső Adorján temploma, monostora. A romok alatti réten, a magas partvonulattal párhuzamosan, egy hosszúkás mélyedés húzódik (150×1000 m), amely nem természetes képződmény, hanem régi mesterséges víztartó maradványa (halastó!).

Zenta—Paphalom. Az egyetlen középkori lelőhelyünk (Csésztó, Csecstó), amelyen nagyobb méretű, tervszerű ásatás folyt. Először 1943-ban, majd másodízben 1960-ban. Az Oromparttól nem messze emelkedő impozáns halmon az ásatások során egy templom alapjait állapították meg, amely hasonló lehetett a horgosi templomhoz, csak hogy ezt egy-kétszáz évvel korábban építették, és a tatárok pusztításai után újból felépítették. Még hozzá gót stílusban. A templom romjai körül óriási sírmező húzódik, amelynek csak egy része van feltárva, de már így is több mint 250 sír anyaga illusztrálja a középkori Csecstó népének anyagi kultúráját.

Zenta—Hídfő. Az a magaslat, amelyik a híd lábánál kezdődik és húzódik déli irányban, egykor biztosan a középkori Zenta magját képezte. Ezt bizonyítják egy feltáratlan középkori templom alapjainak pusztuló maradványai is, amelyek az egykori bútorgyár helyén lappangnak. A középkori település szeméttelpe a holt Tisza partján volt (kérdés, hogy a Népkerthelyén húzódó mély meder nem volt-e akkor még aktív ága a Tiszának), ahol egyebek között a part ásása közben számos tudományos és művészettörténeti szempontból nagybecsű tárgy került elő. Több agyagedény, három ép, gótikus ízlésben készített kályhacsempe, valamint több hasonlóknak a töredéke jutott be a múzeumba. Szerencsére. Az egyik csempén, amely vörösre égetett agyagból, máz nélkül készült (valószínűleg valamelyik budai műhelyben) Adám és Éva paradicsomi megkísértésének jelenete látható, míg a másikon egy férfi görnyedező alakja áll, akinek a hátán egy nő ül; a házasság szatirikus, középkori karikatúrája.

Mindkettő páratlanul szép darab.

\*

Írásunkba nem iktattuk bele sem a numizmatika tárgykörébe tartozó leleteket, sem a XVI. század utáni leleteket. Nem szóltunk a halmokról sem, habár azok a régészeti kutatás fontos és mód felett izgalmas objektumait képezik. De hát a halmok a régészetnek olyan ingatlan „leletei”, amelyek nem leltározhatók be, és a raktárakban nem őrizhetők. Kár! Mert, például, éppen a közelmúltban kezdték el, minden tiltakozás ellenére, egy ki nem kutatott halomrendszer szétprédálását, amelyiknek pedig fontos szerepe volt valószínűleg már a népvándorlás korában (talán még a hunokkal is kapcsolatba hozható), de főleg a középkor folyamán, minek következtében találóan Vaskapunak keresztelte el a korabeli nép.



Ez a pusztulásra ítélt halomrendszer Horgos tőszomszédságában van, a kiserdő helyén.

Az írásunk elején említett haladás ellenére is még nagyon sokfelé ez a sors kísérti a kisebb és a nagyobb régészeti leleteket is, amelyek pedig a múzeumok biztos raktáraiban kulturális kincseinket gyarapítják és a tudományt szolgálják.